

Immigració i cultura obrera

Joan N. García-Nieto

En l'obra global d'Alfons Comín, el seu intent de penetrar en la «condició obrera» i en el moviment obrer en general ocupa un lloc destacat.

Manel Ludevid ha assenyalat ja els trets més importants de l'aportació teòrica de Comín en el camp concret de l'estratègia sindical. Una aportació teòrica que no es podria comprendre si no es contempla i analitza des del seu vessant de compromís. Em refereixo en concret al compromís intel·lectual i cultural amb la condició obrera. Aquesta, naturalment, no queda esgotada, ni de bon tros, pel camp de l'estratègia sindical.

A part l'obra sobre Andalusia, a la qual una altra contribució a aquest número de *Taula de Canvi* dedica una atenció especial, l'Alfons Comín fa unes aportacions específiques en el camp de l'emigració i de la cultura obrera.

La seva anada a Màlaga va respondre evidentment a unes motivacions de tipus social i evangèlic, però també hi havia el convenciment que per conèixer la problemàtica global de la «condició obrera» dins del sistema capitalista i identificar-s'hi s'havia d'apropar al lloc on es viu la realitat més punyent d'aquesta «condició».

«¿Qué sentido tiene trabajar para unos hombres a los que en conciencia creemos estar obligados a dedicar nuestros conocimientos profesionales y luego llevar una vida totalmente alejada de ellos, seguir viviendo en barrios burgueses con formas de vida totalmente distintas que nos impiden sentir cercanamente sus tragedias y sus problemas? Había, pues, que acercarse lo más posible a esa realidad...»¹

I a Màlaga l'Alfons Comín queda marcat per dues preocupacions, tant de caràcter existencial com intel·lectual:

— L'emigració: *La Andalucía en éxodo*.²

— La cultura obrera: *El silencio de la clase obrera*.³

1. *¿Qué puedo hacer yo?*, «El Ciervo», octubre 1962.

2. *Andalucía en éxodo*, a *Noticia de Andalucía*, EDICUSA, Madrid, 1970, pàgina 93.

3. *El silencio de la clase obrera*, «Aún», desembre 1962.

La trobada amb l'Andalusia en èxode: qüestió catalana, qüestió migratòria

A Barcelona l'Alfons Comín es troba novament amb l'Andalusia de l'emigració, arraconada a les zones suburbials i exposada a unes condicions de treball i culturals discriminatòries.

Durant dos anys vaig tenir l'oportunitat de col·laborar amb Comín en l'estudi d'aquest fet, arran d'una investigació sobre la població immigrada i el seu procés d'«integració-assimilació» en la societat receptora, en aquest cas la catalana. Per a mi es va tractar no solament d'una col·laboració, sinó sobretot d'un aprenentatge enormement ric.

Ell mateix se sentia part protagonista d'aquest estudi. Comín no havia nascut a Catalunya, però hi havia viscut des de molt jove i hi havia descobert com en el període de la resistència antifranquista la lluita per l'autonomia exigia la recuperació d'una cultura que s'expressava «en termes de l'emancipació nacional». Aquest era el punt de partida, el marc de referència per a l'estudi de la immigració, al costat, evidentment, d'un altre aspecte important i essencial que, al meu entendre, constitueix la seva aportació més original i més polèmica: la relació *immigració-consciència de classe-cultura-assimilació-integració*.

Aquesta relació en el pensament de Comín constitueix l'eix fonamental metodològic sobre el qual s'han de recolzar les hipòtesis de treball en qualsevol estudi sobre el procés migratori. Calia fugir de tota aproximació positivista i funcionalista tan en voga en treballs d'aquesta mena.

En una síntesi condensada resumirem les hipòtesis principals i l'inici de les conclusions del treball d'Alfons sobre aquesta matèria.

a) *En l'anàlisi del fenomen migratori i de la incorporació de l'immigrant en la societat receptora, a més de les variables econòmiques hi ha de ser necessàriament present la «perspectiva de classe».*

L'immigrant no és solament part del gran exèrcit de reserva que és mobilitzat per garantir al sistema prou recursos en moments d'expansió i desenvolupisme (dècada dels cinquanta i dels seixanta). I no és solament un home o una dona que es veuen obligats a escapar de la fam. A més de tot això, aquest home o aquesta dona tenen una història pròpia i personal, així com una herència cultural. Per això mateix per a Comín una exigència metodològica prèvia era preguntar-se: «¿quin bagatge humà, cultural, etc., porta l'immigrant del sud quan ve a Catalunya?».

«Cuando se procede al análisis de los fenómenos migratorios, habitualmente se considera al obrero de origen rural desprovisto de conciencia de clase, poseedor a lo más de un instinto de clase primario. En muchos países el proceso migratorio del campo a la ciudad se ha realizado como mera consecuencia del proceso de industrialización y del correspondiente desarrollo económico. Es decir, el inmigrante marchaba de un campo que apenas había conocido luchas sociales y políticas relevantes, donde las relaciones precapitalistas de producción habían entrado en quiebra y habían iniciado su evolución hacia relaciones capitalistas de producción sin especiales traumas. Pero el caso de España no ha sido éste. Las agitaciones campesinas de amplias zonas del país durante el siglo pasado y primer tercio del actual —especialmente en Andalucía y Extremadura— han sido notables y han marcado para siempre la composición y la conciencia del campesinado».⁴

Només tenint present aquesta dada es pot procedir a analitzar correctament la trajectòria de l'immigrant, la seva trobada amb la societat receptora, el seu procés d'assimilació al nou medi i la possible aportació cultural que hi fa l'immigrant mateix.

b) *Per a l'immigrant el procés de descobrir la consciència nacional catalana passa per la comprensió i la incorporació al moviment obrer català.*

Comín és crític davant el «projecte integracionista», ras i curt, contemplat per sectors determinats del nacionalisme català de procedència burgesa. Per això tenia present que:

«... el proletariado —catalán— se halla constituido sustancialmente por inmigrantes en proceso de asentamiento o que han formado parte de los «altres catalans» o catalanes de adopción, pero que sufren las discriminaciones propias de la ciudad de clase —marginados en las ciudades dormitorio— y que comparten la posición de clase y las relaciones de producción propias del trabajo manual».⁵

És a partir de l'experiència d'aquestes relacions de producció quan és possible de plantejar el problema en els seus termes justos. En aquest sentit, enllaçant aquest segon pressupòsit metodològic amb l'anterior, Comín recorda que l'immigrant no ve buit de cul-

4. *Juventud obrera y conciencia de clase*, EDICUSA, Madrid, 1974, p. 55.

5. *Ibid.*, p. 49.

tura, una cultura pròpia de la qual és més o menys conscient. I en arribar a Catalunya el seu primer contacte no és amb la «cultura nacional catalana», sinó amb la «cultura de fàbrica», amb la «cultura de les relacions de producció capitalistes», amb la «cultura del suburbi»... Lògicament el procés de resituació cultural de l'immigrant no consisteix, en primer terme, en l'aprenentatge d'una llengua nova ni en el coneixement de les tradicions culturals de Catalunya. La seva primera preocupació és la «supervivència», la resistència a les formes d'explotació de fàbrica. Pels sectors més significatius de la immigració (els sectors que posteriorment sintonitzaran i s'identificaran amb la nacionalitat catalana) aquest procés significa, al mateix temps, el que Comín anomena l'«actualització d'una memòria històrica»:

«Precisamente el 65 por ciento de los inmigrantes procede del sur de la península (es decir, de las zonas que han vivido históricamente las agitaciones más importantes). Los hijos de aquel proletariado agrícola que luchó por la “tierra para el que la trabaja” o por lograr un mínimo de condiciones de trabajo tolerable son históricamente los inmigrantes de hoy. Con ellos va su historia. En muchos casos la “reescriben”, al descubrir las contradicciones propias de su nueva condición de clase. Es decir, al penetrar las relaciones de clase propias del capitalismo industrial “redescubren” las relaciones de clase que habían vivido y aceptado pasivamente en su tiempo rural.»⁶

c) *El moviment obrer és part integrant de la cultura catalana i de la lluita per l'autonomia nacional. Però el moviment obrer català deu molt, tal vegada el seu ressorgiment i la consolidació actual, als treballadors immigrants.*

Aquesta és una de les hipòtesis de treball més importants, al meu entendre, amb què opera Comín en la seva anàlisi de la «qüestió migratòria-qüestió catalana». És veritat que no es tracta d'oposar la Catalunya proletària a la Catalunya burgesa d'una manera simplista i mecànica:

«... diciendo que la primera resume todas las reivindicaciones justas de la segunda, además de las propias del proletariado y de las clases populares. Es decir, el análisis histórico no puede reducirse a una solución programática que integraría las aspiraciones catalanas en el “programa” de lucha de la clase obrera.»⁷

6. *Ibid.*, p. 55.

7. *Ibid.*, p. 37.

El problema és molt més complex. Però no hi ha dubte que la història de Catalunya recent, de l'últim segle, mostra el paper rellevant que en la seva configuració té el moviment obrer. I aquest moviment obrer era protagonitzat —els anys vint i trenta— per treballadors immigrants:

«... precisamente aquests immigrants forneixen no pocs dels militants dels moviments obrers, tal com ha passat en d'altres fases de la història espanyola. És sabut que alguns dels líders sindicalistes que més es distingiren en la lluita obrera a Catalunya no eren catalans. Entre ells, Àngel Pestaña, un dels més prestigiosos de la CNT; així mateix, el moviment anarquista català s'alimenta en gran part amb immigrants d'altres regions del país.»⁸

Pel que fa a la història de les últimes dècades, es pot dir exactament el mateix sobre andalusos, extremenys i gallecs, amb la particularitat que són també ells els qui protagonitzen, en bona part, la lluita per l'autonomia nacional catalana, per a la qual recuperen un «contingut de classe» no sempre coincident amb els projectes nacionalistes de la burgesia catalana. En molts dels escrits de Comín apareix una referència explícita a aquest fenomen.

La immigració i la «normalització de la cultura catalana»

La lluita per les llibertats nacionals i la normalització de la cultura autòctona després dels anys de repressió franquista que Catalunya pateix sobre la seva identitat nacional i la seva cultura, no es podria analitzar ni comprendre, segons Comín, si no es té present el fet migratori.

És a dir, no es tracta solament de recuperar la identitat nacional catalana, sinó de garantir els drets culturals de l'immigrant en el mateix si de la cultura catalana. La defensa d'aquests drets hauria d'ajudar a replantejar l'anàlisi que a vegades es fa, una mica superficialment, sobre el procés d'«integració-assimilació» de l'immigrant. També l'immigrant aporta cultura pròpia a la cultura catalana.

«Quant a l'immigrant interior, cal subratllar que en el cas espanyol —diferentment del que ha passat en fenòmens similars a França i Itàlia, per exemple— l'impacte no és solament laboral, no és solament el que prové del pas d'un treball tradicional del sector primari —pesca o camp— a un treball organitzat com és ara l'industrial. Al mateix temps, pel que

8. *Per una estratègia sindical*, Edicions 62, Barcelona, 1970, p. 46.

fa als immigrants a zones com Catalunya i el País Basc, pateixen el xoc d'una nova llengua... Així, al mateix temps que s'enfronten amb el problema de la seva integració en la societat industrial, se'ls planteja el dilema de la integració en una nova tradició cultural amb trets diferencials i històrics molt acusats... I aquest no és un problema marginal...»⁹

Una primera conclusió d'aquesta aproximació metodològica, la constitueix l'afirmació que Comín fa en el sentit que una política cultural catalana realment democràtica i avançada:

«debe proponerse incorporar activamente a la vida cultural a quienes han sido las principales víctimas de la aculturación propia del franquismo, es decir, a los trabajadores que han sido sistemáticamente marginados de las tareas culturales y que, a partir de ahora, han de participar plenamente en ellas».¹⁰

I això, naturalment, Comín ho planteja fent referència específica als treballadors immigrants i a la qüestió migratòria en general:

«El hecho de que la nacionalidad de recepción sea rica y evolucionada económica y socialmente, pero oprimida política y culturalmente, mientras que los trabajadores llegados a ella, originarios de otras culturas, ajenos a la política centralista del Estado e igualmente víctimas de él, son explotados económica y socialmente, plantea problemas peculiares y agudos para la plena convivencia de autóctonos y "nuevos catalanes"».¹¹

Cap a una nova cultura catalana?

Això és també una hipòtesi de treball de Comín, polèmica sens dubte, però que és conseqüència lògica d'una constatació anterior que Comín insinua, a tall de conclusió indicativa, en la seva primera investigació:

«En principio los inmigrantes no manifiestan ninguna animadversión por la cultura y la lengua que los recibe. Al contrario, se muestran abiertos y dispuestos a enraizarse en el nuevo país. Pero, al hacerlo, aportan nuevos elementos cul-

turales, con toda la densidad propia que entraña su participación en la lucha de clases, y en ese sentido renuevan la sociedad receptora.»¹²

Més tard, el desenvolupament d'aquesta hipòtesi adquireix en el pensament de Comín formulacions més matisades:

«Catalunya ha conservado con tal fuerza su identidad y su capacidad asimiladora que es capaz de ejercer sobre los inmigrantes la atracción y el impulso integrador propio de una "patria de adopción", y ellos mismos, los "nuevos catalanes", al integrar y asimilar la cultura catalana enriquecen la realidad misma de Catalunya. Naturalmente se trata de una integración voluntaria y no de una asimilación forzosa. Este proceso requiere tiempo y un cambio de mentalidad cultural; lo que en otra ocasión he denominado, sin considerarlo exagerado, proceso de *conversión cultural a la catalanidad*, es decir, a una *nueva identidad* asumida mediante un proceso de *reconocimiento histórico*. Ahora bien, es obvio que la integración de los inmigrantes, además de no ser automática, no se puede erigir en un principio absoluto.»¹³

Per tot plegat Comín afegirà que aquesta normalització en les relacions culturals haurà de garantir el respecte a la cultura d'origen, en el marc, ho repeteix un cop més, de la cultura catalana:

«Partimos del principio de que los inmigrantes tienen pleno derecho al desarrollo de su lengua y de su cultura; su integración en la nacionalidad de adopción debe hacerse de modo que hallen oportunidad de promocionarse culturalmente a partir de sus propios presupuestos culturales, en un proceso de pleno respeto a las diversas trayectorias personales... Considero que a partir de tales planteamientos la relación entre las dos culturas adquirirá plena normalidad, contará con bases sólidas para la comunicación intensa y fraternal que corresponde al presente momento histórico.»¹⁴

Dèiem al començament que l'aportació d'Alfons Comín a l'anàlisi sociològica i científica de la condició obrera anava íntimament lligada al tarannà del seu compromís intel·lectual, cultural i polític. No és d'estranyar que quan Comín va ser elegit diputat al Parla-

9. *Ibid.*, p. 45.

10. *Intelectuales de izquierdas y organización de la cultura*, «La Vanguardia», Barcelona, 27 d'agost del 1977.

11. *Ibid.*

12. *Juventud obrera y conciencia de clase*, EDICUSA, Madrid, 1974, p. 211.

13. *Intelectuales de izquierdas y organización de la cultura*, «La Vanguardia», Barcelona, 27 d'agost del 1977.

14. *Ibid.*

ment de Catalunya, una de les tasques principals que es proposava era precisament la normalització cultural i política en el procés d'integració de la població immigrada en el si de la societat catalana. En l'homenatge recent que el Parlament va tributar a l'Alfons Comín (10 de desembre de 1980), s'hi feia constar precisament aquest aspecte de la seva fisonomia intel·lectual i política, quan la parlamentària Teresa Eulàlia Calzada afirmava: «Una de les constants de la seva activitat professional va ser l'esforç per fer avançar la normalització cultural de Catalunya. Aquest esforç es va expressar també en la tasca d'explicació i en el treball continuat entre els catalans d'adopció, tot sumant esforços per tal de fer de Catalunya un sol poble.» Comín ja ho havia formulat com a part del seu projecte polític:

«A partir de ahí trabajaremos para acercar los dos mundos, las dos culturas que ya están en estrecha convivencia; ésta no puede transformarse en mero coexistir entre quienes se consideran mutuamente abocados "por desgracia" a un destino común. En un proceso de normalización democrática podemos esperar que el progreso de cada cultura abrirá nuevas posibilidades a la otra.»¹⁵

Aquesta preocupació científica i política d'Alfons Comín continua tenint vigència i haurem de fer-la anar més lluny. En primer lloc, aprofundint l'anàlisi del seu pensament, que ara només hem esbossat, i en segon lloc verificant i ampliant les intuïcions que ens deixa de manera oberta i interpelladora.

15. *Ibid.*